

העברת הודעה פרטית לאור ההלכה

הרב מתנאל חיון בוגר מחזור י"ב

מבוא

בעידן המודרני, ועם ההאצה המהירה של המדיה, הפכו המסרונים לתקשורת פופולרית מאוד, ופעמים רבות לתקשורת השכיחה ביותר בין אנשים.

בעוד שלפני מאות שנים, שליחת מכתב או איגרת הייתה תופעה נדירה, והתקשורת הבין-אישית הייתה בשיח, פנים אל פנים, ובשלב מאוחר יותר באמצעות הטלפון, הרי שהיום עיקר התקשורת היא על ידי מסרונים כתובים או הודעות קוליות.

בכלל ההודעות הנשלחות מאחד לשני, יש דברים שכידוע הינם בגדר "דברים בעלמא" שאין אדם מקפיד להסתירם, אך יש דברים שהינם בגדר סוד שאין רצונו של השולח שיתפרסמו ברבים.

לכן יש לבחון את נושא העברת ההודעות ממקום למקום (ובפרט הודעות סודיות כאמור), מאחד לשני ולפעמים מאדם פרטי לקבוצה - האם יש מקרים בהם יש היתר לכך לפי ההלכה או מצוה להעביר מצד התועלת או באם זה אסור, באיזה איסור מדובר? האם דאורייתא או דרבנן?

אין הבדל עקרוני בין סיפור דברים הנאמרים בסוד בעל פה לבין העברתם באמצעות המדיה המדוברת. לכן נברר את הסוגיה לאור המקורות הנמצאים לפנינו, שרובם עוסקים בהעברת סוד בעל פה, על ידי איגרת, מכתב או כל כיוצא בזה.

מכיון שנושא זה הוא מעשי מאוד, הרי שיש לבחון אותו אליבא דהלכתא ולמעשה, אך יחד עם זאת אציין את הברור מאליו שאין לקחת ממאמר זה מסקנות הלכתיות למעשה ובכל מקרה יש לדון לגופו של עניין ואו להתייעץ עם רב ומורה הוראה שמכיר את המקרה.

המקור במקרא ובדברי חז"ל

אחד המקורות המפורסמים בנושא הוא אזהרת התורה (ויקרא יט, טז): "לא תִלְוֶה רֵכִיל בְּעַמֶּיךָ". מיהו אותו רכיל ואיזה איסור יש כאן?

בראשית הדברים, נבדוק אצל הפרשן הקדום ביותר שבידנו. וכך כותב אונקלוס: "לא תיכול קורצין בעמד לא תקום על דמא דחברך אנא ה'".

מעניין מאוד שלכאורה אונקלוס, שדרכו (לרוב) לתרגם את הפסוקים מעברית לארמית מילה במילה לפי הפשט, מפרש כאן ש"רכיל" הינו "אוכל קורצין". מהו אותו קורצין ומה הקשר בין רכיל לאכילה?

רש"י, שהולך בדרכו של אונקלוס, מביא את דבריו אך מקדים וכותב כך:

אני אומר על שם שכל משלחי מדנים ומספרי לשון הרע הולכים בבתי רעיהם לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע לספר בשוק, נקראים הולכי רכיל, הולכי הגילה אשפיימנייט בלע"ז [ריגול]. וראיה לדברי, שלא מצינו רכילות שאין כתוב בלשון הליכה לא תלך רכיל, הולכי רכיל נחשת וברזל, ושאר לשון הרע אין כתוב בו הליכה - מלשני בסתר רעהו, לשון רמיה, לשון מדברת גדולות. לכך אני אומר שלשון רכיל לשון הולך ומרגל, שהכ"ף נחלפת בגימ"ל, שכל האותיות שמוצאיהם ממקום אחדק מתחלפות זו בזו, בי"ת בפ"א ובוי"ו, גימ"ל בכ"ף וקו"ף, נו"ן בלמ"ד ורי"ש, וזי"ן בצד"י וכן וירגל בעבדך, רגל במרמה לומר עלי רעה, וכן לא רגל על לשונו, וכן רוכל הסוחר ומרגל אחר כל סחורה, וכל המוכר בשמים להתקטט בהם הנשים, על שם שמחזר תמיד בעיירות נקרא רוכל, לשון רוגל. ותרגומו לא תיכול קורצין, כמו ואכלו קרציהון די יהודיא, אכל ביה קורצא בי מלכא. נראה בעיני שהיה משפטם לאכול בבית המקבל דבריהם שום הלעטה, והוא גמר חזוק, שדבריו מקויימים ויעמידם על האמת, ואותה הלעטה נקראת אכילת קורצין, לשון קורץ בעיניו, שכן דרך כל הולכי רכיל לקרוץ בעיניהם ולרמוז דברי רכילותן, שלא יבינו שאר השומעים.

כלומר, הביטוי "איכול קורצין", או כלשון הגמרא הנ"ל בברכות "אכל ביה קורצא", משמעו גרימת מדנים ומחלוקת בין איש לרעהו על ידי העברת דברים הגורמים לשנאה. בניגוד לאיסור לשון הרע שנלמד ממקורות אחרים ומשמעותו דיבור גנאי או גרימת נזק לזולת על ידי דיבור, הרי שאיסור לא תלך רכיל איננו נוגע דווקא לגנאי מסוים באדם מסוים, אלא לגרימת מחלוקת ושנאה.¹

עוד יש לציין ששאר התרגומים, הירושלמי והמיוחס ליונתן, מבארים פסוק זה כאיסור כולל לדיבור ושמיעת לשון הרע, אלא שהם מוסיפים גורם נוסף, כלשון התרגום הירושלמי:

עמי בית ישראל לא תהוון בתר לישנא תליתיא על חבריכון ולא תשתוק אידמא
 דחברך בזמן דאת ידע קשוט בדינא בדין אמר ה'.

מהו אותו "לישנא תליתיא" שכתוב בשני התרגומים הנ"ל?
 בביאור "כתא יונתן" מבואר שאלו שלושת האנשים הגורמים ללשון הרע: המדבר, השומע וזה שמדברים עליו.

¹ מעניין שרש"י מבאר ש"רכיל" הוא אותו רוגל ומרגל שעובר ממקום למקום, בעוד שהאבן עזרא מבאר שרכיל הוא המעתיק את הסחורה ממקום למקום, דהיינו שרוכל הוא מלשון העתקה, ואולי הדברים דומים לרש"י כיוון שהכל אותו עניין, ואכמ"ל.

לאור הנ"ל למדנו שהולך רכיל הוא המעתיק דברים מאחד לשני ובכך גורם למחלוקת. ממילא, בפשטות ניתן להבין שהאיסור נוגע לכאורה רק בדברים הגורמים למחלוקת.

הרמב"ם בספר המצוות (שא) מבאר לאו זה כך:

והמצוה הש"א היא שהזהירנו מרגל והוא אמרו לא תלך רכיל בעמך. אמרו (ספרא) לא תהא רך בדברים לזה וקשה לזה דבר אחר לא תהא כרוכל מטעין דברים והולך. ובכלל לאו זה האזהרה מהוצאת שם רע.

ובמשנה תורה (הלכות דעות פ"ז ה"א) פוסק הרמב"ם:

המרגל בחבירו עובר בלא תעשה שנאמר לא תלך רכיל בעמך, ואף על פי שאין לוקין על דבר זה עון גדול הוא וגורם להרוג נפשות רבות מישראל, לכך נסמך לו ולא תעמוד על דם רעך, צא ולמד מה אירע לדואג האדומי.

הרמב"ם לא מבאר מהו 'המרגל בחבירו', מפני שדבר זה לכאורה ברור. מבאר את דבריו בעל ה'כסף משנה':

המרגל בחבירו וכו'. דעת רבינו שרכיל היינו האומר פלוני אמר עליך כך וכך או עשה לך כך אף על פי שאותו דבר אינו גנות למי שנאמר כמו בהלשנת דואג שאמר על אחימלך שנתן לחם וחרב גלית לדוד ואילו נשאל לאחימלך לא היה מכחיש שאין בזה גנות לו דאדרבה חשב שעושה עבודה לשאל כמו שהתנצל בדבריו. זה אף על פי שאין בו גנות לחבירו כיון שטוען דברים מזה והולך לזה רכיל מקרי דכשמו כן הוא שהוא כרוכל המחזר בעיירות. אבל לשון הרע היינו המספר בגנות חבירו וזה נחלק לשנים. אם הגנות שמספר עליו הוא שקר נקרא מוציא שם רע ואם הוא אמת נקרא מספר לשון הרע.

ה'כסף משנה' מבדיל באופן ברור בין איסור רכילות - העברת מידע לאדם שפלוני עשה לו כך או כך, דבר שיכול לעורר כאמור מחלוקת ושנאה, גם אם בתורף הדברים אין גנות, לבין לשון הרע שהיא אמירת גנות על חבירו.

ועדיין לאחר כל הנ"ל מצינו שגדר איסור התורה של "לא תלך רכיל בעמך" הוא דווקא בדברים הגורמים למדנים, אך לא מצינו איסור בדברים בעלמא שהם סודיים וכיו"ב.

מקור נוסף, מהכתובים, מצינו לגבי נידון דידן בספר משלי (יא, יג): "הולך רכיל מְגַלֵּה סוֹד, וְנֶאֱמָן רִיחַ מְכַסֶּה דָבָר".

בכמה מדרשי הלכה מצינו שפסוק זה קשור ומתייחס לאזהרת התורה "לא תלך רכיל בעמך", דהיינו שהוא מעין תוספת ביאור ומוסיף שגם מגלה סוד הוא בכלל "רכיל", וכך לשון הספרא (קדושים פרשה ב ד, ז):

מנין שכשיצא אחד מן הדיינים לא יאמר אני מזכה וחבירי מחייבים אבל מה אעשה ורבו עלי לכך נאמר לא תלך רכיל בעמך, וכן הוא אומר הולך רכיל מגלה סוד ונאמן רוח מכסה דבר.

גם לאור הדוגמה הנ"ל של הספרא, ניתן לראות שגדר האיסור הוא גילוי דברים הגורמים לשנאה.

ברם, מצינו בכמה מדרשים מאוחרים יותר מצינו שהם מבארים פסוק זה גם באיסור אמירת סוד. כך מצינו באוצר מדרשים (אייזנשטיין, גדול וגדולה עמוד 81):

גדול כסוי הסוד שכל המגלה סוד חברו כאילו שופך דמים שנאמר לא תלך רכיל וגו'. **גדול המכסה סוד חברו** שהוא מקיים מחשבות חברו ואם אינו מכסהו הוא מפר מחשבתו ולא יתקיים הדבר מפני שהוא מגלהו.

בנוסף לנ"ל, מצינו עוד בדברי חז"ל (יומא ד' ע"ב) מקור לאיסור העברת סוד של חברו:

אמר רבי (מוסיא בר בריה דרבי מסיא משמיה דרבי מוסיא) [מנסיא] רבה: מניין לאומר דבר לחבירו שהוא בבל יאמר, עד שיאמר לו לך אמור - שנאמר וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר.

על אף שכמובן הפסוק איננו בא ללמד על דרך הפשט את האזהרה הנ"ל, הרי שחז"ל דרשו אותו לענין זה, ולאור דברי רש"י הלימוד הוא מהמילה "לאמר" שדרשו אותו בלשון נוטריקון: "לא אמר", כלומר שאסור לאדם לומר אלא אם כן קיבל מחברו רשות. כמובן שאין מדובר כאן באיסור לאו מתרי"ג המצוות, והמאירי מדגיש בדבריו שיש כאן הלכה מהלכות דרך ארץ, וזו לשונו (יומא שם):

ממה שנאמר בתורה ויקרא אל משה וידבר וכי' והיה די לו באמרו וידבר לבד למדנו דרך ארץ שבשעה שאדם מתחיל לדבר לחבירו ראוי לו שיקראהו תחלה ולהודיעו שהוא רוצה לדבר עמו וממה שנאמר שם לאמר כלומר שאמר לו דברים אלו על מנת שיאמרם **למדנו דרך ארץ למי שאומר דבר לחבירו אף על פי שלא מסרה לו בסוד שהוא בבל יאמר** אלא אם כן אמר לו בעל דבר שהוא אומר לו אותן הדברים בלך אמור והוא ענין אומר רוח מכסה דבר כלומר דבר אף על פי שאינו סוד והולך רכיל מגלה סוד אף על פי שנאמר לו בסוד.

ברם, בניגוד לדברי המאירי, כתב ר' יונה בספר שערי תשובה (חלק ג):

וחייב האדם להסתיר הסוד אשר יגלה אליו חברו דרך סתר, אף על פי שאין בגלוי הסוד ההוא ענין רכילות, כי יש בגילוי הסוד נזק לבעליו וסיבה להפר מחשבתו, כמו שנאמר הפר מחשבות באין סוד. והשנית, כי מגלה הסוד אך יצא מדרך הצניעות, והנה הוא מעביר על דעת בעל הסוד.

ר' יונה מבהיר שאף במקום שאין בהעברת הדברים גדר של רכילות שמעוררת מדנים, הרי שיש איסור עצמאי לגלות סוד של חברו. אך גם מדבריו לא ברור אם זה איסור דאורייתא או דרבנן או נוגע, כפי שכתב המאירי לנושא של דרך ארץ שקדמה לתורה. ברם, נראה לענ"ד מסוף דבריו המצוטטים לעיל שיש בזה גדר של גניבת דעת, וכפי שכתב: "והנה הוא מעביר על דעת בעל הסוד", אך אין הדברים מוכרחים.

הסמ"ג (מצות לא תעשה ט') ציטט את הגמרא הנ"ל ביומא, ומשמע שהוא סובר שזה בכלל הולך רכיל. אך גם מדבריו לא ברור שיש בזה איסור תורה, כי עוד לפני כן הוא כתב שיש בכלל הולך רכיל גם איסור אבק לשון הרע, שהוא כידוע דרבנן.

גם מדברי השאילתות (שאילתות דרב אחאי, וישב כח) נראה שהוא כולל מאמר חז"ל זה בהקשר של איסור לשון הרע:

ולא מיבעיא מילתיה דליתיה דאסיר ליה לאיניש למימר דהוא שקרא אלא אפילו מילתא דאיתיה ואמר ליה ההוא מן דהוא ולא יהיב ליה רשותא למימר לאחרינא אסיר ליה למימר דא"ר מנסיא בריה דר' מנסיא משמיה דרבי מנסיא רבה מניין לאומר דבר לחבירו שהוא בבל יאמר עד שיאמר לו לך ואמור שנאמר וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל לאמר ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים אמור ואמרת אל זקני ישראל.

משמע מדבריו שהוא מקשר איסור זה לאיסור הוצאת שם רע, דהיינו אמירת גנות שקרית. אך עדיין אין זה מוכרח שאיסור זה נכלל בגדר לשון הרע, כי הוא פשוט כתב זאת בלשון "אסיר".

הרמב"ם לא פסק גמרא זו להלכה, גם לא הר"ף או הרא"ש, ובעקבותיהם גם השולחן ערוך. אך אין זה לא מעיד שאין זה להלכה ולמעשה, שהרי כידוע באורח חיים (סוף סימן קנ"ו) הובאו במגן אברהם (ואחרי כן במשנה ברורה) מספר הנהגות הלכתיות בענייני איסור לשון הרע ועוד ובכללם הובאה גם גמרא זו, וכדלקמן בדברי האחרונים.

העולה מדברי חז"ל והראשונים שיש אכן איסור גילוי סוד אך נראה שהוא בכלל דרך ארץ או לכל היותר גניבת דעת.

בדברי הפוסקים האחרונים

מראשוני וגדולי האחרונים שפסק גמרא זו להלכה הוא המגן אברהם, שכאמור בסוף סימן קנ"ו הביאה בכלל נושאים נוספים. גם היחפץ חיים בספרו פסק (לשון הרע כלל ט אות ו):

האומר לחבירו איזה דבר, אסור לו לספר אחר כך לאחרים אלא אם כן נתן לו רשות על זה, ודוקא אם הוא דבר דלית ביה לישנא בישא.

משמע שיש בזה איסור ממש. ברם, במקום אחר (באר מים חיים ב, סז) הוא כתב:

ואין להקשות על זה ממה שאמרו ביומא מנין לאומר לחבירו דבר שהוא בבל יאמר עד שיאמר לו לך אמור תלמוד לומר לאמר עיין שם והובא דין זה בסמ"ג, ואצל הקדוש ברוך הוא חס ושלום לא שייך להצר לו או להזיקו אלמא דבכל גווני אסור עד שיתן לו רשות בפירוש, **יש לומר דשם הוא מדה טובה בעלמא** שצריך האדם להרגיל עצמו בזה בכל גווני כדי שלא יבא לעולם לקלקול על ידי זה, אבל כאן איירינן לענין איסור לאו של לשון הרע (ובהאי ניחא שלא הביא הרמב"ם ז"ל האי דינא דיומא). **ועוד אפשר לומר דמאי דאמרינן שהוא בבל יאמר דוקא אם הכניסו בביתו ביחידי דמשמע קצת שהוא מקפיד בדבר שלא יתגלה דומיא דהתם דהכניסו הקדוש ברוך הוא לאוהל מועד ביחידי וקולו של הקדוש ברוך הוא לא היה נשמע חוץ לאוהל כמו שכתב רש"י בחומש בשם התו"כ לכן אסור אף דלא חזינן שום ריעותא על ידי הגילוי, אבל אם סיפר לו בחוץ דלא היה שום גילוי מילתא כלל שהוא מקפיד, אז תלוי רק בזה, אם יוכל להיות לו קצת ריעותא על ידי זה שיגלה אסור אם לא שסיפר לו באפי תלתא, ואם לאו מותר, וכן משמע קצת בדברי מהרש"ל בביאוריו על הסמ"ג בלאו ט' עיין שם.**

שני דברים מרכזיים לנידון דידן למדנו מדבריו לעיל:

- א. נראה שגילוי דברים בזמן שחברו לא אסר לו לומר אותם הוא רק בגדר הנהגה טובה שלא יאמר.
- ב. כל זה דווקא אם נראה שמקפיד שלא יספר. אך אם לא נראה כך, זה תלוי אם זה יכול לפגוע בו.

במקום נוסף (רכילות כלל ח אות ה) כתב היחפץ חיים' כך:

וחייב אדם להסתיר הסוד אשר יגלה לו חבירו **דרך סתר**, אף על פי שאין בגילוי הסוד ההוא ענין רכילות, **כי יש בגילוי הסוד נזק לבעליו וסיבה להפר מחשבתו, גם בזה הוא יוצא מדרך הצניעות והוא מעביר על דעת בעל הסוד.**

וממילא ברורים הדברים וברור החילוק:

כשאומר לחברו דברים בסתמא או שנראה קצת שמקפיד לא לאומרם בגלוי - הרי שיש הנהגה טובה לא לספרם.

ברם, כשאומר לו את הדברים "דרך סתר" הרי שבוה יש כבר חשש איסור כי מעביר על דעתו או לכל הפחות כלשונו הנ"ל "יוצא מדרך הצניעות".

לגבי הנידון דידן, ניתן לכאורה לומר שכל הודעת sms או וואטסאפ היא ב"בל יאמר", לכל הפחות בדרך עצה טובה ומצד מנהג דרך ארץ, ופעמים רבות יתכן ויש בזה גדר איסור רכילות או גניבת דעת כשברור שהמספר לא מעוניין שדברים אלו יופצו.²

סיכום ומסקנות

לסיכום הדברים, ראינו במקורות הראשוניים שכל גילוי סוד יש בו חשש גדר רכילות, באם הוא יכול לגרום לשנאה או מחלוקת.

גם אם לא, ראינו שאין בזה דרך ארץ לגלות את הדברים, ואולי אף אבק לשון הרע. עקרונית, אף מבלי שהמספר יאמר בפירוש "זה סוד" - הרי שעל השומע או (או הרואה את ההודעה) חל איסור "בל יאמר" (שהוא נגזרת של רכילות/לשון הרע) עד שיאמר לו המספר שהוא מתיר לומר את הדברים.

לאור הנ"ל ובהתייחס להודעות פרטיות באמצעות ערוצי התקשורת השונים - ברור שאין הבדל. התרגלנו להשתמש בוואטסאפ "על אוטומט", להעביר הודעה מפה ולשלוח לשם, לעשות צילומי מסך וכל כיוצא בזה, ונראה שמפני שהשימוש בזה כל כך זמין ומהיר, או גם מפני ש"מורים בו היתר"³ כולי עלמא, כביכול כל אותן העברות וצילומי מסך מותרים. האמת הפוכה לגמרי - כל דבר שנאמר בפרטי "מוגן" במאמר חז"ל בבלי יומא הנ"ל שהוא ב"בל יאמר". זו נקודת המוצא - אסור לומר.

עכשיו יש לדון אם אסור מפני דרך ארץ או אבק רכילות, מפני הצניעות או מעביר על דעתו, אך אין זה משנה - כל עוד לא הותר בפירוש הרי שזה אסור.

יהי רצון שנזכה להשתמש במדיה הזמינה כיום בצורה נבונה ובמשנה זהירות.

² כמובן שכל מקרה לגופו ויש להפעיל שיקול דעת על פי השכר הישר.

³ "כדרב הונא, דאמר רב הונא: כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה - הותרה לו. הותרה לו סלקא דעתך? אלא אימא: נעשית לו כהיתר" (יומא פ"ו ע"ב).